

Ο γοητευτικός λόγος του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη

Πολιτισμός / Λογοτεχνία - Φιλολογία

Μιχάλης Κουτσός, Φιλόλογος - Συγγραφέας

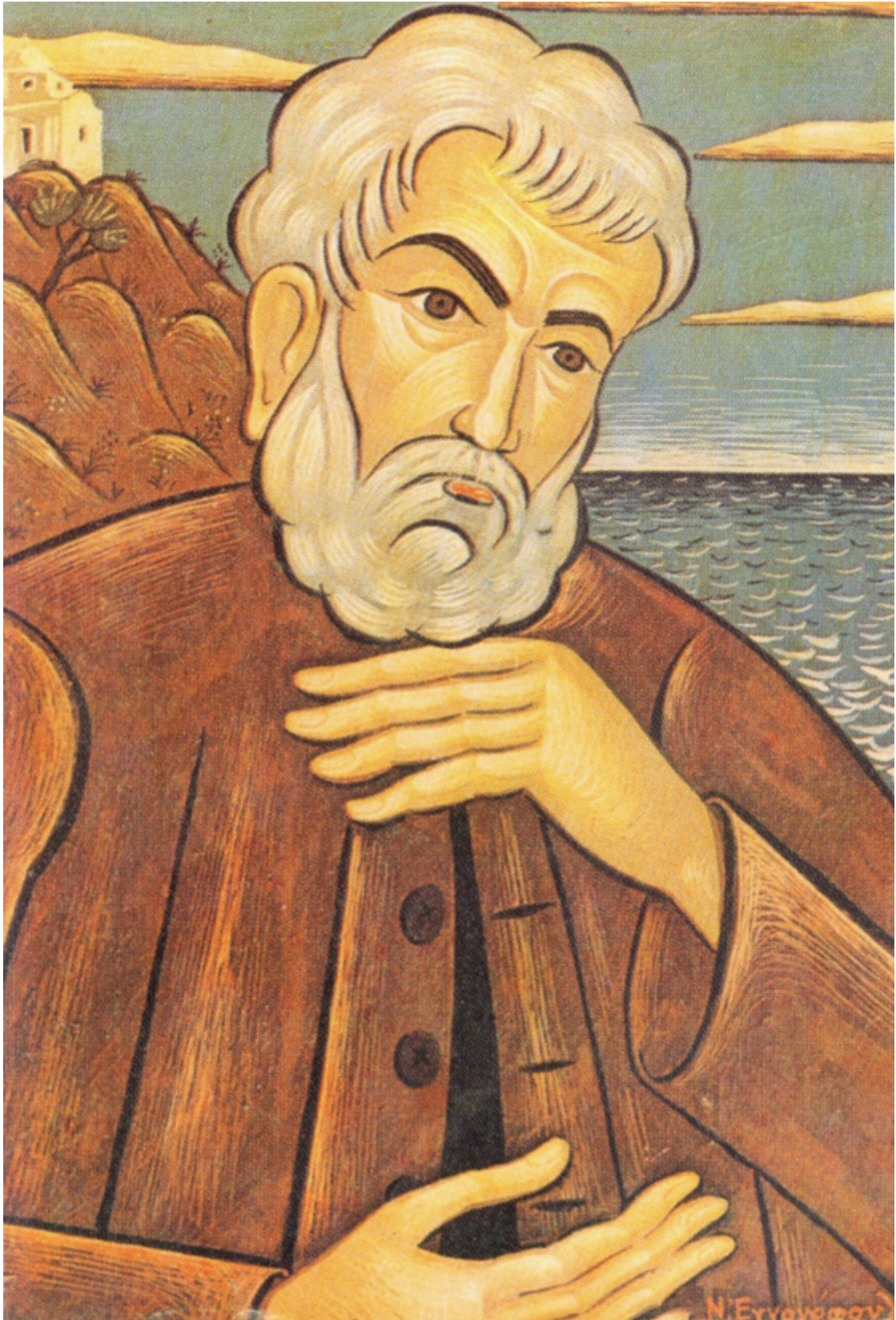

Εισαγωγικά

Όταν διαβάζει κανείς τα έργα του Παπαδιαμάντη διαπιστώνει ότι ο λόγος του δεν είναι καθόλου γοητευτικός. Αυτή είναι η πρώτη εντύπωση και η πρώτη γνώμη, αλλά σύντομα αλλάζει γνώμη κανείς και αρχίζει και γοητεύεται. Πού έγκειται λοιπόν η γοητεία του Παπαδιαμάντη;

Στη δυσκολία, μια δυσκολία βέβαια κοπιαστική αλλά όμορφη. Την ίδια ομορφιά διαπιστώνει κανείς, όταν ασχοληθεί και με την ορθόδοξη εκκλησιαστική υμνογραφία. Εκεί υπάρχουν δυσκολίες, λεξιλογικές, γλωσσικές, νοηματικές κλπ. αλλά, όταν επιμείνει, θα ανακαλύψει έναν πολύτιμο θησαυρό, που μέχρι τότε του ήταν άγνωστος. Η δυσκολία στην κατανόηση του λόγου του Παπαδιαμάντη δεν είναι αξεπέραστη. Ξεπερνιέται σύντομα και μετά απολαμβάνεις την γοητεία ενός χαρισματικού συγγραφέα, που αναγνωρίστηκε από όλη την διανόηση. Η ιδιαιτερότητα του κοσμοκαλόγερου Παπαδιαμάντη, του άγιου των Ελληνικών

γραμμάτων, έγκειται στο ότι είναι ένας γνήσιος εκφραστής του λαϊκού μας πολιτισμού, όπως ο άγνωστος και καταφρονεμένος Θεόφιλος, ο οποίος όμως κέρδισε τελικά την συμπάθεια όλων. Το ίδιο γνήσιος εκφραστής του λαϊκού μας πολιτισμού είναι και ο Φώτης Κόντογλου, μόνο που αυτός κατέχει εκτός από γλαφυρή γραφίδα και χρωματική πινελιά.

Η συγγραφική δημιουργία του κοσμοκαλόγερου Παπαδιαμάντη μπορεί να εξεταστεί από διάφορες πλευρές. Εμείς θα αρκεστούμε να τονίσουμε και να φωτίσουμε μερικές από αυτές.

A. Η γλώσσα του Παπαδιαμάντη

Το γλωσσικό όργανο του Παπαδιαμάντη είναι η καθαρεύουσα, μια γλώσσα που έχει τις δυσκολίες της, ιδίως για τους νεότερους. Η καθαρεύουσα του Παπαδιαμάντη θα λέγαμε όμως ότι δεν είναι «γλώσσα εργαστηρίου», όπως εκείνη του απόμακρου και αφυδατωμένου λογιοτατισμού της εποχής του, αλλά γεμάτη λυρισμό και ψυχικό πλούτο. Μορφοποίησε μάλιστα αυτήν την απλή καθαρεύουσα, η οποία οδήγησε τους νεότερους πεζογράφους στην δημοτική. Ο Παπαδιαμάντης λογοτεχνικά ανήκει στην Νέα Αθηναϊκή Σχολή και στο θέμα της γλώσσας η Νέα Σχολή υιοθετούσε την απλή καθαρεύουσα και τη δημοτική στους διαλόγους στην πεζογραφία, και την δημοτική στην ποίηση. Ο Παπαδιαμάντης δεν ακολουθεί το ανερχόμενο δημοτικιστικό κίνημα, γιατί ζει κάτω από διαφορετικές συνθήκες.

Έτσι, τον διεκδικούσαν οι δημοτικιστές, γιατί το έργο του ανήκει στην πρωτοπορία του καιρού του, αλλά δεν τον συμπαθούσαν για τη γλώσσα του. Το ίδιο και οι καθαρευουσιάνοι, γιατί είναι μεν γλωσσικά συντηρητικός, όμως λογοτεχνικά βρίσκεται έξω από το κλίμα τους.

Οι παράγοντες που συνετέλεσαν στην διαμόρφωση του γλωσσικού του οργάνου είναι οι εξής: α) Το πνεύμα της εποχής του, το οποίο στη συντριπτική του πλειοψηφία ήταν καθαρευουσιάνικο. β) η άμεση και συνεχής τριβή του με την εκκλησιαστική γλώσσα των λειτουργικών κειμένων, ως ψάλτης που ήταν και γ) η φιλολογική του παιδεία, την οποία μπορεί να μην τη ολοκλήρωσε ποτέ, όμως δέχτηκε την επίδρασή της. Πέρα όμως από αυτούς τους παράγοντες σημασία έχει και το δικό του ιδιόλεκτο, δηλαδή η δική του επιλογή της γλωσσικής μορφής που ακολουθεί στα γραφόμενά του. Και μπορεί ακόμη και να δυσκολεύεται κανείς στο να κατανοήσει αυτές τις παράξενες γλωσσικές επιλογές, όμως τελικά, αν τις συνηθίσει, γοητεύεται από αυτές και περιμένει τις επόμενες.

Η καθαρεύουσα είναι ένα από τα αδιάσπαστα στοιχεία της συγγραφικής ιδιορρυθμίας του Παπαδιαμάντη. Γλωσσικές διακυμάνσεις βέβαια παρατηρούνται έτσι ώστε να έχουμε μια πρωτότυπη γλωσσική ποικιλία. Συγκεκριμένα στους διαλόγους μεταφέρει την λαϊκή γλώσσα των απλών ανθρώπων, στην αφήγηση υπάρχει μια μείξη λαϊκής και καθαρευουσιάνικης γλώσσας και στις περιγραφές και τις λυρικές του εξάρσεις διατηρεί την αμιγώς καθαρευουσιάνικη γλωσσική μορφή. Τελικά, αν λέγαμε ότι ένα μέρος της γοητείας του Παπαδιαμάντη είναι αυτή η γλωσσική του ιδιορρυθμία, δεν θα πέφταμε έξω.

Ας πάρουμε ως κριτήρια της γλωσσοπλαστικής του δεξιοτεχνίας:

α) την χρήση του επιθέτου, του ουσιαστικού και του ρήματος

β) τις πρωτότυπες σύνθετες λέξεις και

γ) το σχήμα Υπερβατόν.

A. Η χρήση του επιθέτου, του ουσιαστικού και του ρήματος

Η χρήση του επιθέτου, του ουσιαστικού και του ρήματος διατρέχει όλο τον κορμό της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από την καταχρηστική χρήση του επιθέτου των εκπροσώπων του Ρομαντισμού της Αθηναϊκής Σχολής (1830-1880) πάμε στην απόρριψη των κοσμητικών επιθέτων με τον Καβάφη και τον Σεφέρη (Στροφή), για να φτάσουμε στον Ελύτη όπου τα επίθετα αποκτούν ουσιαστικό περιεχόμενο. Πρώτος ο Γιάννης Αποστολάκης μίλησε για ουσιαστικά επίθετα, δηλαδή επίθετα που προέρχονται από άλλα ουσιαστικά σε αντίθεση με τα κοσμητικά επίθετα, τα οποία έχουν σχέση με την υποκειμενική κρίση. Για παράδειγμα το επίθετο *σταρένιο* στο ψωμί δίνει στο ψωμί ουσιαστικό περιεχόμενο, την προέλευσή του από το σιτάρι. Το επίθετο *ωραίο* στο ψωμί είναι κοσμητικό και έχει σχέση με το τί αρέσει στον καθένα και όχι με το τί είναι στην πραγματικότητα. Κατ' αντιστοιχία με την υποχώρηση του κοσμητικού επιθέτου έχουμε την κυριαρχία του ουσιαστικού, που έχει σχέση με την ουσία των πραγμάτων, και του ρήματος που έχει σχέση με ενέργεια και δράση. Αντιπαραβάλετε τον στίχο του Σολωμού με τον στίχο του δημοτικού τραγουδιού, για να καταλάβετε την διαφορά ως προς την επικράτηση του ουσιαστικού και του ρήματος:

Λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί κι η μάνα το ζηλεύει (Σολωμός)

Χιόνι έτρωγαν, χιόνι έπιναν και τη φωτιά βαστούσαν (Δημοτικό)

Ας δούμε τώρα πώς λειτουργεί το επίθετο, το ουσιαστικό και το ρήμα στον «ποιητικό» λόγο του πεζογράφου Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη. Ας δούμε τώρα μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα:

1.«*Μὲ κυάνεα καὶ περιπόρφυρα χρυσαυγῆ νέφη*»: Τα επίθετα εδώ είναι ουσιαστικά επίθετα, διότι το *κυάνεα*, το *περιπόρφυρα* και *χρυσαυγή* αποτελούν ουσιαστικά στοιχεία της ταυτότητας εδώ των νεφών.

2. «σοβοῦντες μετὰ πολυήχου συριγμοῦ τὴν δυσάγωγον καὶ σκιρτητικὴν ἀγέλην»: Ο συριγμός εδώ είναι «πολύηχος» που ισοδυναμεί με τις δυνατές φωνές των βοσκών, όταν «σαλαγίζουν» τα κοπάδια. Η αγέλη πάλι είναι «δυσάγωγος καὶ σκιρτητικὴ», πράγματα που ἔχουν σχέση με την δύσκολη καθοδήγηση ενός κοπαδιού, που συνεχώς «σκιρτάει» τρέχει από εδώ και από εκεί.

3. «Μυριοπτέρυγος ἀπὸ τὸν νεφελοσκεπῆ καὶ χιονοστέφανον Ἄθω»: Ο Ἄθως εδώ είναι «νεφελοσκεπῆς καὶ χιονοστέφανος», πράγμα που ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα του ορεινού όγκου του Ἄθω που σκεπάζεται συχνά άλλοτε από νέφη και άλλοτε από χιόνια στην κορυφή του, που μοιάζουν με λευκό στεφάνι.

Τα παραδείγματα είναι ατέλειωτα και με αυτά πορεύεται στην αφήγηση σε όλα τα διηγήματά του: «εἰς τὸ ἀπάτητον ὕψος τοῦ ἀίχμηροῦ βραχώδους προβλήτος, καὶ ἄτρωτος αὐτὴ ἀπὸ τὸν ὄμβρον καὶ τὸν ἄνεμον,

μεγάλην χάριν, μεμειγμένην μὲ ἄρρητον τρυφερὸν θέλητρον, εἰς τὸ μικρὸν βραχοφυτευμένον παρεκκλήσιον» κλπ.

Ακόμη φράσεις όπου κυριαρχεί το ρήμα με την ανάλογη ενέργεια και δραστηριότητα:

1.«Ὁ βορρᾶς **μαίνεται καὶ βρυχᾶται** ἀνὰ τὸ πέλαγος τὸ ἀπλωμένον μαυρογάλανον καὶ βαθύ, τὸ κύμα **λυσσᾷ καὶ ἀφρίζει** ἐναντίον τοῦ βράχου. Κι ὁ βράχος **ὕψώνει τὴν πλάτην** του γίγας ἀκλόνητος, **στοιχειὸ ριζωμένο βαθιὰ στὴν γῆν**, καὶ τὸ ἐρημοκκλήσι λευκὸν καὶ γλαρόν, **ὡς φωλιὰ θαλασσαιτοῦ στεφανώνει τὴν κορυφὴν του...**

2. Τὰ κύματα **φρικιοῦν** ἡρέμα, καὶ τὸ φωσφόρισμά των **ἀνταυγάζει** ἀποχρώσεις ἐρυθροῦ γαροφάλλου

3. **Ἔπλευσα, κι ἀπέκαμα, κ' ἐνυκτώθην**

Β' Οι σύνθετες λέξεις

Η συνθετική ικανότητα, που αποτελεί μέγιστο πλεονέκτημα της ελληνικής γλώσσας, στον αφηγηματικό λόγο του Παπαδιαμάντη κυριαρχεί απόλυτα και επί πλέον μας κάνει εντύπωση η ευρηματικότητα και η πρωτοτυπία των εκφράσεων. Παραδείγματα:

1.«**πολυπτυχώτερον** ἀπὸ τὴν **χρυσοκέντητον** ἐσθῆτα τῆς νύμφης»

2. «τὰ μάγουλά της νὰ **μηλολονθοῦν**»
3. «τῆς **ἀμφιλύκης** καὶ τῆς αὐγῆς» «αἱ ὤραι τοῦ **λυκαυγοῦς**»
4. «οἰκοκύρης τῆς πρώτης ἐπὶ τοῦ **θαλασσοπλήκτου** βράχου οἰκίας»
5. «Ἐν σύμπλεγμα χαμηλῶν βράχων ἀποτελοῦν γραφικὴν **πολύκολπον** νησίδα
6. «καὶ πᾶν κοίλωμα ἀπετέλει **νεοφύτευτον** ἄμπελον»
7. «Μοῦ ἔδειξε διὰ χειρονομίας **μακρὰν καὶ πολὺκλαδον** φλασκιάν»
8. «τὴν ὁποῖαν τὸ πρῶτὶ **εἶχα ἀντιπρωρήσει**».
9. «ὕψηλὰ ἀπὸ τὰ **ἰόχροα** ἀκρογιάλια τ' ἀντικρινά».
10. «Καὶ μὲ βαυκαλιστικὸν καὶ **γυναικομίμητον** τόνον ἐπέφερε»

Γ' Το σχῆμα Υπερβατόν.

Σχῆμα Υπερβατόν ἔχουμε, ὅταν μία ἢ περισσότερες λέξεις «υπερβαίνουν», δηλαδή μπαίνουν ανάμεσα σε δυο στενά συνδεδεμένες λέξεις π.χ. ενός επιθέτου και ενός ουσιαστικού. Αυτό το σχῆμα το χρησιμοποιοῦν κατὰ κόρο οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὑμνογράφοι, ἀπὸ ὅπου ἐπηρεάστηκε καὶ ὁ Παπαδιαμάντης. Παραδείγματα:

1. «τρέχουσα **εἰς τῆς θαλάσσης τὰ νῶτα**

Αντί: τρέχουσα εἰς τὰ νῶτα τῆς θαλάσσης

2. **ἐπὶ τῶν κλιτύων καὶ τῶν κοιλάδων ἀγροικίας**

Αντί: ἐπὶ ἀγροικίας τῶν κλιτύων καὶ τῶν κοιλάδων

3. «μ' ὄλην **τῆς τύχης τὴν καταδρομήν.**

Αντί: «μ' ὄλην τὴν καταδρομήν τῆς τύχης.

Διαβάστε τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα. Ἐχει κάποιες δυσκολίες ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀξεπέραστος.

«Ἐνθυμεῖτο τὰ πέντε παιδιὰ της, τὰ ὁποῖα εἶχε θάψει εἰς τὸ ἄλῳνι ἐκεῖνο τοῦ χάρου, εἰς τὸν κῆπον ἐκεῖνον τῆς φθορᾶς, τὸ ἔν μετὰ τὸ ἄλλο, πρὸ χρόνων πολλῶν, ὅταν ἦτο νέα ἀκόμη. Δύο κοράσια καὶ τρία ἀγόρια, ὅλα εἰς μικρὰν ἡλικίαν τῆς εἶχε θερίσει ὁ χάρος ὁ ἀχόρταστος ... εἶχε βγάλει τὸ σουραύλι ἀπὸ τὸ μαρσίπιόν του, καὶ ἤρχισε νὰ μέληπῃ φαιδρὸν ποιμενικὸν ἄσμα.... Μία φώκη, βόσκουσα ἐκεῖ πλησίον, εἰς τὰ βαθιὰ νερά, ἤκουσεν ἴσως τὸ σιγανὸν μοιρολόγι τῆς γραίας, κ' ἐθέλχθη ἀπὸ τὸν θορυβῶδη αὐλὸν τοῦ μικροῦ βοσκοῦ, καὶ ἦλθε

παραέξω, εἰς τὰ ρηγά, κ' ἐτέρπετο εἰς τὸν ἦχον, κ' ἐλικνίζετο εἰς τὰ κύματα».
«ΤΟ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΤΗΣ ΦΩΚΙΑΣ»

[Διαβάστε ολόκληρη τη μελέτη εδώ](#)

<https://bit.ly/3gaROL2>